

<https://doi.org/10.26881/rgtn.2020.04>

PIOTR ABRYSZEŃSKI

Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Gdańsku
<https://orcid.org/0000-0002-3723-691X>

DANIEL GUCEWICZ

Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Gdańsku
<https://orcid.org/0000-0002-8045-8470>

REAKCJE DUCHOWIEŃSTWA W TRÓJMIEŚCIE NA ZAPOWIEDZI NORMALIZACJI STOSUNKÓW MIĘDZY PAŃSTWEM A KOŚCIOŁEM RZYMSKOKATOLICKIM PO GRUDNIU '70

Pod datą 20 grudnia 1970 r. w kronice domu zakonnego Jezuitów w Gdyni zapisano: „*Deo gratias!* Zmiana Rządu i Partii. Miejsce Gomułki objął Gierek. Zapowiedź odwilży. Mamy cichą nadzieję, że uzyskamy pozwolenie na budowę kościoła. O[jciec] superior wysłał podanie do KC Warszawy, [do] Gierka”¹. Właśnie tego dnia wieczorem w telewizji przemówił nowy pierwszy sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Edward Gierek. W swoim wystąpieniu nawiązał do wydarzeń, które rozegrały się w minionym tygodniu na ulicach miast Wybrzeża, apelował o zachowanie spokoju i kredyt zaufania. W jego wypowiedzi wybrzmiał nieznanym dotąd w sferze publicznej akcent, zwłaszcza na tak wysokim szczeblu władzy: nowy przywódca partii zwracał się do wszystkich obywateli, partyjnych i bezpartyjnych, wierzących i niewierzących. W obliczu najpoważniejszego od czterech lat kryzysu społeczno-politycznego w Polsce komuniści ponownie prosili o pomoc Kościół rzymskokatolicki, który był dotąd rugowany z przestrzeni publicznej i ograniczany na różne sposoby.

Wydarzenia Grudnia '70 mają już bardzo obszerną literaturę². Temat normalizacji stosunków między państwem a Kościołem po 1970 r., w tym jej trudnych początków,

¹ Archiwum Kolegium Księży Jezuitów i parafii św. Stanisław Kostki w Gdyni, Kronika domu zakonnego (1945–1979), b.p.

² Z prac wydanych w ostatnim dwudziestoleciu np. B. Danowska, *Grudzień 1970 roku na Wybrzeżu Gdańskim. Przyczyny – przebieg – reperkusje*, Pelplin 2000; H.M. Kula, *Grudzień*

również jest już stosunkowo dobrze opisany. Badacze w większości ograniczali się jednak do opisanie jej realizacji i odbioru przez hierarchów – szczególnie prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego – na poziomie centralnym³.

Opierając się na szerokiej kwerendzie archiwalnej, uwzględniającej materiały proveniencji kościelnej i państwowej, w artykule przedstawimy pierwsze reakcje hierarchii Kościoła rzymskokatolickiego, duchowieństwa, zakonników, częściowo też osób świeckich, na zapowiedź normalizacji. Spróbujemy opisać ich nadzieje i wątpliwości, a także niektóre wczesne doświadczenia tuż po zmianach politycznych. Terenem, który nas interesuje, jest Trójmiasto, czasem wybiegamy jednak poza jego granice, mając na uwadze to, że nie było ono hermetyczne, co więcej, nie znajdowało się wówczas w granicach jednej diecezji⁴. Prezentowany wątek jest uzupełnieniem naszej książki dotyczącej szeroko pojętego udziału Kościoła w tzw. wydarzeniach grudniowych w Trójmieście, w której główną uwagę skupiliśmy na wątku robotniczym, społecznym, na boku pozostawiając sprawy polityczne i ich następstwa⁵.

Zapowiedź normalizacji i reakcja Episkopatu

Drastyczne podwyżki cen wprowadzone tuż przed świętami Bożego Narodzenia 1970 r. doprowadziły do strajków robotniczych i protestów społecznych w wielu polskich

1970. „Oficjalny” i rzeczywisty, Gdańsk 2006; *To nie na darmo... Grudzień '70 w Gdańsku i Gdyni*, red. M. Sokołowska, Pelplin 2006; J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012; M. Paziewski, *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Szczecin 2013.

³ Między innymi: A. Dudek, *Problem normalizacji stosunków między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1971–1977*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1999, nr 2, s. 63–75; K. Pawlicka, *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Warszawa 2004, s. 35 i n.; P. Abryszeński, *Normalizacja stosunków z Kościołem katolickim jako próba odbudowy społecznego zaufania przez władze komunistyczne w pierwszych miesiącach po Grudniu '70* [w:] *Poczucie bezpieczeństwa Polaków w dekadzie gierkowskiej. Bezsilność i zmęczenie. Antropologia codzienności w latach 70.*, red. J. Farysej, H. Lisiak, K. Siemaszko, Poznań 2014, s. 101–112; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 277 i n.; P. Skibiński, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia 1970 roku* [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. E.K. Czackowska, Warszawa 2018, s. 157–176; R. Łatka, „Normalizacja” relacji państwo–Kościół w latach siedemdziesiątych XX wieku z perspektywy prymasa Stefana Wyszyńskiego – nieznany dokument z Sekretariatu Prymasa Polski, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2, s. 530–545; tenże, *Episkopat wobec złudnej normalizacji relacji państwo–Kościół w latach 1971–1978* [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2018, s. 57–85; tenże, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej*, Warszawa 2019, s. 93–181; tenże, *Prymas Stefan Wyszyński wobec pozornej normalizacji relacji państwo–Kościół pierwszych lat rządów Edwarda Gierka (1971–1974)*, „Politeja” 2019, nr 3, s. 349–371.

⁴ Do 1992 r. Gdynia była największym miastem rozległej diecezji chełmińskiej ze stolicą biskupią w Pelplinie, a Gdańsk i Sopot znajdowały się w niewielkiej diecezji gdańskiej, obejmującej obszar II Wolnego Miasta Gdańska.

⁵ P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70*, Gdańsk–Warszawa 2020.

miastach. Najbardziej gwałtownie przebiegały one 14–18 grudnia w Gdańsku, Gdyni, Szczecinie i Elblągu, gdzie zginęły 44 osoby, a ponad tysiąc odniosło obrażenia. Większość straciła życie na skutek użycia broni przez służby porządkowe. Władze komunistyczne kierowane przez Władysława Gomułkę nie były bowiem w stanie rozmawiać z demonstrantami w inny sposób niż za pomocą siły.

Kryzys społeczny doprowadził do przesilenia politycznego i wymiany ekipy rządzącej. 19 grudnia postanowiono o zmianie pierwszego sekretarza KC PZPR – Gomułkę zastąpił Gierek, co oficjalnie ogłoszono dzień później w trakcie VII Plenum. Po wieczornym Dzienniku Telewizyjnym nowy przywódca partii przemówił do obywateli. 23 grudnia ze stanowiska premiera odsunięto Józefa Cyrankiewicza, a jego miejsce zajął Piotr Jaroszewicz.

Zdawano sobie sprawę, że do uspokojenia wzburzonych nastrojów społecznych nie wystarczą rozszady personalne i obarczenie poprzedników odpowiedzialnością za skutki decyzji politycznych i ekonomicznych, wynikających zresztą z błędnych założeń systemu monopartyjnego. Jeszcze w trakcie plenum KC postanowiono przeznaczyć fundusze na świadczenia socjalne i podwyżki płac, co było gestem skierowanym przede wszystkim do grup najniżej uposażonych. Decydenci zdawali sobie sprawę, że muszą wprowadzić wiele regulacji wykraczających poza sferę ekonomiczną i zapoczątkować zmiany o zasięgu ogólnospołecznym. Konieczna była korekta stosunków z Kościołem, które w latach wcześniejszych prowadziły do licznych konfliktów społecznych mniejszego stopnia. Pod koniec 1970 r. chodziło jednak głównie o szybkie uspokojenie nastrojów, w czym duchowieństwo dzięki apelom z ambon do wiernych mogło pomóc najbardziej.

Wygłaszający exposé nowy prezes Rady Ministrów powiedział: „Dążąc do umocnienia w ramach Frontu Jedności Narodu współdziałania wszystkich obywateli wierzących i niewierzących, zmierzać będziemy do pełnej normalizacji stosunków między państwem a Kościołem, oczekując zarazem, że wysiłki rządu spotkają się z właściwym zrozumieniem w duchownych i świeckich środowiskach katolickich”. Nie bez znaczenia wydaje się fakt, że to zdanie zamieszczono w końcowej części wystąpienia⁶. Był to jednak wyraźny sygnał, do tego skierowany w dwie strony: do wiernych, w których władze dostrzegły liczącą się zbiorowość, co można było rozumieć jako wyraz otwartości na szerszy niż dotychczas dialog społeczny, i do Episkopatu, publicznie zaproszonego do konstruktywnej dyskusji na temat stosunków z rządzącymi. Gest ten ukazywał słabość aparatu władzy i w jakiejś mierze niezdolność do samodzielnego rozwiązywania problemów wewnętrznych – dotąd bowiem nie odwoływano się tak otwarcie do roli Kościoła. Charakterystyczne, że szeroko komentowane oraz interpretowane słowa Jaroszewicza pozostały w zasadzie jedynym wyraźnym odniesieniem nowych władz do Kościoła. Na odbywającym się 6–7 lutego 1971 r. i podsumowującym przebieg

⁶ *Główne kierunki prac rządu. Przemówienie Prezesa Rady Ministrów P. Jaroszewicza*, „Trybuna Ludu” 24 grudnia 1970 r., s. 2.

ostatnich wydarzeń w kraju VIII Plenum KC PZPR problematyki wyznaniowej w ogóle nie podjęto⁷.

Na apel Jaroszewicza Kościół odpowiedział bardzo szybko, bo w pierwszych dniach nowego roku. W opracowanej 29 grudnia 1970 r. odezwie „do wszystkich rodaków wspólnej ojczyzny” Rada Główna Episkopatu Polski zaapelowała m.in. o normalizację stosunków. Równocześnie biskupi podkreślali konieczność zapewnienia obywatelom prawa do wolności sumienia i życia religijnego. Postawili też wiele innych warunków pozostających w gestii rządzących i gwarantujących spokój społeczny, jak prawo do godziwego wynagrodzenia, poszerzenie i ochrona swobód obywatelskich⁸.

Niecały miesiąc później, 26 stycznia 1971 r., na kolejnym posiedzeniu Rady Głównej prymas Wyszyński stwierdził: „Nie myślimy, że te ukłony w stronę Kościoła pochodzą z czystej intencji, bo sytuacja raczej zmusza do realnego myślenia. [...] Doświadczenia tych zmagania uczą nas rozważli, oględności, spokoju i umiarkowanej nadziei. Jesteśmy jeszcze w okresie wielkich zmagania. Robotnicy odczuli swoją pozycję i podjęli postulaty. Władze nadal certują się z robotnikami i pędzą ich do pracy. [...] Nie możemy być na to obojętni. Kościół musi odsłaniać autentyzm Ewangelii. Kościół inkorporowany w naród musi z narodem cierpieć i stawać w jego obronie. Nie wolno nam w tej chwili myśleć o sprawach poprawienia kościelnej administracji i o własnych udrękach. Dola ludu Bożego, poprawa bytu robotników to nasza pierwszoplanowa sprawa”⁹. W drugiej połowie stycznia przez kraj przetaczała się druga fala strajków, nie tak silnych i gwałtownych, jak w grudniu, lecz groźnych dla stabilności nowych władz. Nie został bowiem spełniony najważniejszy postulat robotników – nie odwołano podwyżek cen.

Wypowiedź prymasa była reakcją na zapowiedzi prasowe z 25 stycznia dotyczące zamiaru przekazania Kościołowi użytkowanych przezeń nieruchomości na Ziemiach Zachodnich i Północnych, które dotąd, jako polskie, uznawano za własność państwa. W ogłoszonej propozycji unormowania stosunków sugerowano nawet zwrot beneficjów w postaci 50-hektarowych majątków, co miało stanowić częściową rekompensatę za ich upaństwowienie w 1950 r. Wywołało to odnotowane przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa komentarze rolników, obawiających się utraty ziemi¹⁰.

⁷ A. Friszke, *PRL wobec Kościoła. Akta Urzędu do Spraw Wyznań 1970–1978*, Warszawa 2010, s. 8–9.

⁸ Rada Główna Episkopatu Polski do wszystkich rodaków wspólnej ojczyzny [w:] *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974*, Paryż 1975, s. 614–615; por. J. Eisler, „Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008, s. 154; P. Skibiński, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia...*, s. 165–169.

⁹ Cyt. za R. Łatka, *Prymas Stefan Wyszyński wobec pozornej normalizacji...*, s. 353; por. P. Skibiński, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia...*, s. 169–171.

¹⁰ Por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku [dalej: AIPN Gd], Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku [dalej: WUSW Gd], sygn. 466/12, Informacja SB w Gdańsku dla MSW, 6 lutego 1971 r., k. 57.

Biskupi z zainteresowanych diecezji – z inspiracji prymasa – niezwłocznie zgłosili poprawki do projektu ustawy o przekazaniu mienia, rezygnując z tych dóbr¹¹.

Był to jednostronny krok władz, swoisty gest przed pierwszym spotkaniem z przedstawicielami strony kościelnej, a zarazem – w obliczu trwających protestów robotniczych – niemal próba przekupstwa. Tuż po sesji Rady Głównej Episkopatu odbyła się rozmowa sekretarza Episkopatu bp. Bronisława Dąbrowskiego ze Stanisławem Kanią, jeszcze kierownikiem Wydziału Administracyjnego KC PZPR, a już niedługo sekretarzem KC, odpowiedzialnym za politykę wyznaniową. Hierarcha po wyłożeniu dezyderatów strony kościelnej wskazał wówczas: „Proszę nie rozumieć tego, że chcemy «kuć żelaza, dopóki gorące»”. Podkreślał przy tym, że „Kościół ma obowiązek ująć się za robotnikami. Episkopat, by nie zdradzić Ewangelii, musi wziąć w obronę uciśnionych”¹². Długa wymiana poglądów zakończyła się pozytywną konkluzją biskupa i okazała się wstępem do jego licznych kontaktów z dyrektorem Urzędu ds. Wyznań, z którym rozmawiał w innym niż wcześniej tonie. 3 marca 1971 r. doszło do pierwszego spotkania prymasa Wyszyńskiego z premierem Jaroszewiczem, a dobra atmosfera podczas rozmowy chwilowo poprawiła nastawienie kardynała¹³. Prymas, pomny złych doświadczeń z kontaktów z poprzednim długoletnim szefem rządu Józefem Cyrankiewiczem, pozytywnie odebrał życzliwość i deklarowaną gotowość do współpracy przez jego następcę. Rozmowa odbyła się już po tym, jak w wyniku lutowych strajków w Łodzi odwołano wprowadzone w grudniu podwyżki, stanowiące główną przyczynę protestów przełomu 1970 i 1971 r.

Zapowiedziom normalizacji towarzyszyło wiele innych kurtuazyjnych gestów, które niewątpliwie tworzyły dogodny grunt pod kolejne rozmowy lub zacieraly wrażenie po dotychczasowych bezowocnych kontaktach. Jako przykład można wskazać obecność przedstawicieli rządu na uroczystościach beatyfikacyjnych o. Maksymiliana Marii Kolbego w Rzymie 17 października 1971 r., do czego Konferencja Episkopatu Polski odniosła się z aprobatą¹⁴. Sama zresztą zgoda władz na tak szerokie uczestnictwo w nich polskich duchownych stanowiła jeszcze bardziej spektakularny przejaw zmiany polityki wyznaniowej.

Najistotniejsza rozwiązana wówczas kwestia dotyczyła nieruchomości kościelnych na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Po skutecznych pertraktacjach i uwzględnieniu poprawek biskupów 23 czerwca 1971 r. Sejm przyjął Ustawę o przejściu na osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych Kościołów i związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na tym obszarze. Kolejnym realnym

¹¹ Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, S. Wyszyński, Pro memoria 1971, zapis z 11 lutego 1971 r., s. 26–27; por. P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 10: *Czasy prymasowskie 1971*, Warszawa 2003, s. 37–39; tenże, *Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu. Rozmowy z władzami PRL*, t. 1: 1970–1981, Warszawa 1995, s. 55 i n.

¹² P. Raina, *Arcybiskup Dąbrowski...*, s. 50 i 51.

¹³ P. Abryszeński, *Normalizacja stosunków...*, s. 108–110; P. Skibiński, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia...*, s. 173–174; R. Łatka, *Prymas Stefan Wyszyński wobec pozornej normalizacji...*, s. 353.

¹⁴ *Komunikat 128 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, 4 XII 1971 r.* [w:] *Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000*, wstęp i oprac. J. Żaryn, Poznań 2006, s. 108–110.

osiągnięciem było ogłoszenie 10 lutego 1972 r. przez Ministerstwo Finansów rozporządzenia uchylającego obowiązek prowadzenia ksiąg inwentarzowych przez duchowieństwo, które zgodnie z zaleceniem hierarchów go nie respektowało. W lipcu umorzono część kościelnych zadłużeń finansowych wynikających z nieunormowanej sytuacji na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz złagodzone nieprzyjazne przepisy podatkowe¹⁵. Regulacje te w bardzo dużym stopniu odciążyły księży, dotąd znajdujących się pod nieustanną presją władz administracyjnych.

Pierwsze komentarze duchowieństwa

Przytoczony na wstępie cytat jest jednym z najstarszych dotyczących omawianego zagadnienia odnalezionych w źródłach kościelnych. Jest też charakterystyczny dla tamtego momentu dziejowego, większość społeczeństwa bowiem faktycznie miała nadzieję na poprawę sytuacji życiowej i odnowę rzeczywistości społeczno-politycznej w kraju¹⁶. Inna sprawa, że nowy lider partii i państwa Edward Gierek nie otrzymał tak dużego kredytu zaufania, jakim obdarzono jego poprzednika w październiku 1956 r.

Duchowni liczyli na zmiany odnoszące się do nich samych, do sytuacji Kościoła katolickiego w kraju. Jak napisano 22 grudnia 1970 r. w meldunku Służby Bezpieczeństwa, kler diecezji gdańskiej z zadowoleniem i uznaniem wyrażał się o rozsadach w kierownictwie, żywiąc duże nadzieje na uzdrowienie stosunków między władzami a Kościołem. Księża przewidywali też modyfikacje polityki państwa na innych polach, szczególnie w gospodarce, doskonale rozumiejąc, że nie nastąpią one od razu¹⁷.

W diecezji chełmińskiej oczekiwania były podobne. Według doniesień tajnych współpracowników sufragana chełmińskiego bp Bernard Czapliński wypowiedział się pozytywnie o Gierku. Wskazał, że karierę polityczną rozpoczynał on w zachodnich partiach komunistycznych, których stanowisko wobec religii nie było aż tak negatywne, jak we wschodnich. Co ciekawe, niektórzy pracownicy kurii biskupiej w Pelplinie przestrzegali równocześnie przez zbytnim optymizmem w stosunku do nowego pierwszego sekretarza, ponieważ to właśnie on „rozpędził manifestację religijną” w Sosnowcu¹⁸. Chodziło o uroczystości milenijne zorganizowane tam w maju 1967 r.,

¹⁵ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 290–291, 294–295.

¹⁶ Zob. M. Zaremba, *Spółczesność polskie lat sześćdziesiątych – między „małą stabilizacją” a „małą destabilizacją”* [w:] *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004, s. 24–51.

¹⁷ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/225, t. 3, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku, 22 grudnia 1970 r., k. 226; tamże, Informacja Referatu SB w Pruszcze Gdańskim dla Wojewódzkiego Sztabu Kierowania MO dotycząca aktualnej sytuacji w powiecie gdańskim, 22 grudnia 1970 r., k. 250; AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/26, t. 1, Doniesienie TW „Mewa” 23 grudnia 1970 r., k. 177; tamże, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku, 23 grudnia 1970 r., k. 171.

¹⁸ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 003/14, t. 22, Informacja Wydziału III SB w Gdańsku dotycząca sytuacji 22 grudnia 1970 r. na 14.00, 22 grudnia 1970 r., k. 150; AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/225, t. 3, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku, 22 grudnia 1970 r., k. 244.

kiedy do ich neutralizacji, czy raczej rozbicia, komuniści zaangażowali tzw. aktywny robotniczy – bojówki partyjne¹⁹.

Z meldunków stworzonych przez funkcjonariuszy SB można się dowiedzieć o wypowiedziach poszczególnych księży. Gdańscy pallotyni, w tym rektor kościoła św. Elżbiety w Gdańsku ks. Jan Pałyga, byli „uradowani [...] kompromitacją Gomułki i jego grupy”; uważali, że wybór Gierka jest rozwiązaniem kompromisowym. Księża Józef Kloc i Henryk Kazaniecki stwierdzili, że w tych okolicznościach partia musi iść na ustępstwa wobec Episkopatu²⁰.

Realistycznie do problemu podszedł ks. Hilary Jastak, proboszcz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni. Komentując exposé premiera Jaroszewicza, powiedział, „że nie jest optymistą, problem normalizacji w stosunkach z Kościołem jest manewrem władz państwowych”. Dodał, że władze musiałyby zrobić duże ustępstwa, aby nadrobić błędy przeszłości. Zaliczył do nich m.in. obniżenie podatków nakładanych na Kościół i księży, wyrażenie zgody na nieograniczone duszpasterstwo w szkołach i wojsku, wydanie wizy dla papieża oraz pozwalanie biskupom na częstsze wyjazdy²¹. Podobne poglądy miał wyrażać ks. Janusz Rekowski z Gdańska, który podkreślił, iż propozycje rządowe należy traktować z dużą rezerwą, a szczerść intencji rządu musi zostać sprawdzona²². Z czasem okazało się, że część ustępstw faktycznie poczyniono – umorzono podatki, a duchowieństwu, w tym szeregowemu, nie stawiano już większych przeszkód w podróżowaniu za granicę (aczkolwiek dotyczyło to akurat ogółu obywateli). Były to jednak wyłącznie sprawy materialne, podczas gdy pracę duszpasterską nadal ograniczano w sposób systemowy.

Nadzieje na poprawę sytuacji ogólnej w państwie księża wyrażali nie tylko w rozmowach prywatnych. W czasie świąt Bożego Narodzenia w kościołach całego kraju odnotowano wiele podobnych głosów, połączonych z tonowaniem wzburzonych nastrojów społecznych. Na przykład w kościele Najświętszego Serca Jezusowego w Gdańsku-Wrzeszczu kapłan w następujący sposób nawiązał do wydarzeń sprzed kilku dni: „W historii Polski było dużo okresów obfitujących w klęski i cierpienia, po których następowała poprawa. W ostatnim okresie czasu również przeżyliśmy ciężkie chwile i cierpienia, ale wierzymy, że teraz nastąpią lepsze czasy”²³.

¹⁹ Więcej zob. M. Trąba, „Kościół nie da się zagrozić łańcuchami...”, *Uroczystości milenijne w Sosnowcu (20–21 maja 1967)*, Katowice 2007, *passim*.

²⁰ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/26, t. 1, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku dla Departamentu IV MSW o przebiegu świąt Bożego Narodzenia w województwie gdańskim, 27 grudnia 1970 r., k. 187–188.

²¹ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 466/1, Informacja SB w Gdańsku dla MSW dotycząca sytuacji w województwie gdańskim, 30 grudnia 1970 r., k. 157.

²² AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 003/14, t. 18, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku, 5 lutego 1971 r., k. 251–252.

²³ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 466/1, Meldunek SB w Gdańsku dla MSW, 26 grudnia 1970 r., k. 143. Więcej przykładów zob. P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda...*, s. 120–124.

Z czasem oficerowie SB w całym kraju zaczęli zauważać i podkreślać wszelkie wypowiedzi uznane przez nich za propaństwowe i wyrażające aprobatę dla dokonanych zmian. Zaliczali do nich m.in. wezwania do modlitw w intencji nowego kierownictwa²⁴. Na przykład w kościele księży zmartwychwstańców na gdańskiej Strzyży bliżej nieokreślony kapłan „apelował o modlitwę za tych, którzy są przy władzy, aby wydawali pokojowe i sprawiedliwe decyzje”²⁵, a w Stegnie tamtejszy proboszcz ks. Henryk Krużycki miał stwierdzić, że „całe społeczeństwo winno szanować dorobek 26-lecia”²⁶. Ksiądz Roman Siudek z gdańskiego Przymorza wezwał pod koniec stycznia do modlitwy o zdrowie rządzących krajem nie bez przyczyny. Chwilę wcześniej podał komunikat, że pisemnie zwrócono się do Edwarda Gierka o zezwolenie na budowę kościoła, i skonkludował: „wiemy, że odpowiedź będzie pozytywna”²⁷. Na zakończenie homilii interesującą intencję sformułował bliżej nieokreślony kapłan w kościele Chrystusa Króla w Gdańsku. Funkcjonariusze zapisali: „apelował do wiernych o wiarę w słowa naszych przywódców, którzy 20 grudnia kazali nam wierzyć w odnowę”²⁸.

Kierownictwo Episkopatu zdawało sobie sprawę, że komuniści dążyli wówczas do wciągnięcia Kościoła w swoistą grę. Jej celem było odwrócenie uwagi duchowieństwa od potrzeb społeczeństwa, które w dalszym ciągu wysuwało postulaty i domagało się spełnienia już postawionych. Temu służyła wspomniana zapowiedź przekazania Kościołowi na własność obiektów na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Komunikat prasowy z 25 stycznia 1971 r. w tej sprawie spotkał się z naturalnymi komentarzami księży i społeczeństwa w ogóle. Według doniesień SB wikariusz generalny diecezji gdańskiej ks. inf. Bernard Polzin ocenił go jako zapowiadający korzystne zmiany. Zapowiedział przy tym, że władze kościelne będą zabiegać, aby przekazywane nieruchomości nie były obciążone żadnymi zaległościami fiskalnymi. W deklaracjach szedł jeszcze dalej, wskazywał bowiem, że kuria zamierza starać się nawet o nieruchomości, które w przeszłości należały do Kościoła, ale od dawna były użytkowane przez instytucje świeckie. Jako przykład wymienił Pałac Opatów w Oliwie, do 1831 r.

²⁴ Por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej: AIPN W-wa], Ministerstwo Spraw Wewnętrznych [dalej: MSW], sygn. 1585/4661, Informacja Departamentu IV MSW dotycząca uroczystości kościelnych na terenie kraju 24–27 grudnia 1970 r., 28 grudnia 1970 r., k. 53; AIPN W-wa, MSW, sygn. 01041/104, mkf/pdf, Informacja Departamentu IV MSW dotycząca komentarzy kleru na temat ostatnich wydarzeń, 7 lutego 1971 r., s. 32.

²⁵ Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku dotycząca zabezpieczenia imprez kościelnych 3 stycznia 1971 r. w województwie gdańskim, 4 stycznia 1971 r., *Grudzień 1970 na Wybrzeżu Gdańskim w świetle akt Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, wybór, wstęp i oprac. L. Potykanowicz-Suda, Gdańsk 2011, s. 49.

²⁶ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/26, t. 1, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku dla Departamentu IV MSW o przebiegu świąt Bożego Narodzenia w województwie gdańskim, 27 grudnia 1970 r., k. 186.

²⁷ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/234, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Departamentu IV MSW, 31 stycznia 1971 r., k. 225.

²⁸ Tamże, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Wydziału IV Departamentu IV MSW, 7 lutego 1971 r., k. 280.

będący własnością zakonu cystersów, przejęty przez władze pruskie, spalony w 1945 r. a od 1965 r. użytkowany przez Muzeum Narodowe w Gdańsku. W innych odnotowanych doniesieniach spekulowano też m.in. na temat rewindykacji upaństwowionego w 1945 r. szpitala Najświętszej Maryi Panny przy ulicy Łąkowej²⁹. Funkcjonariusze SB widzieli w tych zapowiedziach groźny element szerokiej fali postulatów kościelnych, wysuwanych mniej więcej od początku stycznia³⁰.

Księża gdańscy Jan Majder (kapelan biskupa ordynariusza Edmunda Nowickiego) i Henryk Jankowski (duszpasterz kościoła św. Brygidy) w związku z zapowiedziami partyjno-rządowymi wskazali: „rozwój sytuacji zapowiada się bardzo ciekawie. Uważają, że takie posunięcia władz ułatwią unormowanie stosunków Kościół–państwo”³¹. Z kolei kapłani dekanatu nowodworskiego w diecezji gdańskiej porównywali aktualną sytuację do tej po 1956 r., kiedy przywrócono naukę religii w szkołach, by po paru latach ją z niej ponownie usunąć. Podobne ustępstwa w ich ocenie wynikały z chwilowej słabości władz i chęci pozyskania poparcia³².

Nie tylko zresztą duchowni wyrażali się na ten temat. W środowisku bliżej nieokreślonego gdańskiego „aktywu przykościelnego” notowano wypowiedzi o konieczności udzielenia poparcia Gierkowi, „który jako pierwszy przywódca polityczny zdecydował się uregulować wiele spraw z korzyścią dla Kościoła”³³. Wśród lekarzy Akademii Medycznej w Gdańsku zestawiano zapowiedź o przyznaniu Kościołowi nieruchomości z ogłoszoną w tym samym czasie decyzją o odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie. Uznawano, że obie sprawy zjednoczą wszystkich obywateli wokół nowego przywódcy partii. W innych grupach kontrolowanych przez SB dostrzegano też polityczny aspekt deklaracji władz – oceniano, że dzięki unormowaniu stosunków Kościół utraci główny atut do występowania przeciwko nim³⁴.

Nadzieje dotyczące budownictwa sakralnego

Podczas jednej z rozmów prowadzonych w ramach normalizowania stosunków między państwem a Kościołem sekretarz Episkopatu bp Bronisław Dąbrowski kilkakrotnie

²⁹ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 466/11, Informacja SB w Gdańsku dla MSW, 28 stycznia 1971 r., k. 236; AIPN W-wa, MSW, sygn. 01041/103, mkf/pdf, Informacja Departamentu IV MSW dotycząca reperkusji wśród biskupów i kleru na temat ogłoszonego komunikatu w sprawie własności kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, 29 stycznia 1971 r., s. 167 i 168.

³⁰ Por. AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/237, Przemówienie naczelnika Wydziału IV SB w Gdańsku Aleksandra Świerczyńskiego na naradzie naczelników wydziałów IV 4 lutego 1971 r., b.d., k. 104. Na temat postulatów, w tym kościelno-religijnych, zob. B. Danowska, *Grudzień 1970 roku...*, s. 103–120, 271–308; por. P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda...*, s. 260–264.

³¹ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/234, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Wydziału IV Departamentu IV MSW, 26 stycznia 1971 r., k. 166.

³² Tamże.

³³ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 466/11, Informacja SB w Gdańsku dla MSW, 28 stycznia 1971 r., k. 237.

³⁴ Tamże, Informacja SB w Gdańsku dla MSW, 29 stycznia 1971 r., k. 250, 252.

podkreślił, że kwestia budowy kościołów jest „sprawą egzystencji Kościoła, [...] spektakularną dla społeczeństwa, [...] sprawą numer jeden”³⁵.

W latach sześćdziesiątych wznoszenie świątyń w kraju było niemal całkowicie zablokowane, a nieliczne zezwolenia należały do wyjątków, warunkowanych postawami bądź ocenami politycznymi poszczególnych biskupów. Obok zezwoleń na tworzenie nowych parafii stanowiło to jeden z najistotniejszych problemów w możliwościach rozwoju Kościoła. Było to tym dotkliwsze w związku z postępującą urbanizacją i wzrostem miast, w których powstawały wielkie osiedla bez własnej świątyni. Oczekiwania związane z zapowiedzią Gierka i Jaroszewicza były przez to ogromne. „Wobec zapowiedzi o pełnej normalizacji stosunków między państwem a Kościołem nadszedł już czas, aby tego dokonać” – już 9 lutego 1971 r. pisali wierni w petycji dotyczącej utworzenia parafii i powiększenia kaplicy na Krakowcu w Gdańsku³⁶. Z czasem okazało się, że komuniści nie zamierzają iść na aż tak duże – z ich perspektywy – ustępstwa i w przeciwieństwie do sytuacji po 1956 r. nie utracili kontroli nad tą sferą polityki wyznaniowej³⁷.

Polscy biskupi zdawali sobie sprawę z chwilowej słabości władz na przełomie 1970 i 1971 r. Nie może zatem dziwić, że po ponad dwudziestu latach ograniczeń pragnęli ją wykorzystać. „Obecny okres jest szczególnie korzystny w umacnianiu pozycji Kościoła w państwie [...] należy zrobić wszystko, aby ten okres właściwie wykorzystać” – odnotowano w jednym z licznych meldunków SB opisujących wypowiedzi księży z Trójmiasta³⁸. Już na początku stycznia 1971 r. gdańscy funkcjonariusze raportowali na podstawie otrzymanych doniesień, że bp Edmund Nowicki zamierza w związku z bieżącą sytuacją starać się o uzyskanie zgody na budowę kościoła na Przymorzu i odzyskanie dawnego kościoła Polonii gdańskiej św. Stanisława Biskupa Męczennika w Gdańsku-Wrzeszczu, od 1939 r. wykorzystywanego do celów świeckich. Jak podawano, ordynariusz „chce jednak trochę odczekać, aby nie drażnić w tej chwili władz”³⁹.

Nie było to nic nowego, a wręcz podobne stwierdzenia zafałszowują postawę biskupa gdańskiego, który zabiegał o te świątynie od wielu lat. Można nawet powiedzieć,

³⁵ P. Raina, *Arcybiskup Dąbrowski...*, s. 95.

³⁶ Archiwum Państwowe w Gdańsku [dalej: APG], Urząd Wojewódzki w Gdańsku [dalej: UW Gd], sygn. 1809, Petycja mieszkańców Krakowca i Górek Zachodnich do przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) w Gdańsku Tadeusza Bejma, 9 lutego 1971 r., k. 316–323.

³⁷ O budownictwie sakralnym w Polsce Ludowej zob. np. R. Gryz, „*Na masowe budownictwo sakralne nie pójdziemy*”. *Ekipa Gierka wobec budowy katolickich świątyń (1970–1980)*, „*Pamięć i Sprawiedliwość*” 2005, nr 1, s. 123–153; tenże, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007, *passim*.

³⁸ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/234, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Wydziału IV Departamentu IV MSW, 9 lutego 1971 r., k. 336. Zob. też podobne doniesienia z terenu powiatu kartuskiego: AIPN W-wa, MSW, sygn. 01041/56, mkf/pdf, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku do Wydziału IV Departamentu IV MSW, 3 marca 1971 r., s. 103.

³⁹ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0713/20, Wyciąg z szyfrogramu otrzymanego z KW MO w Gdańsku 6 stycznia 1971 r., b.d., k. 65.

że sytuacja polityczna bardziej sprzyjała władzom, którym łatwiej było w końcu ulec, a przy okazji zażądać czegoś w zamian. Tak też się stało: w połowie stycznia na posiedzeniu Biura Politycznego KC postanowiono, że kościół św. Stanisława zostanie zwrócony. Wydano także zgodę na budowę Okrągłaka na Przymorzu, z tym że ogłoszenie oficjalnej decyzji należało opóźnić o pół roku⁴⁰. Okres ten przedstawiciele władz planowali wykorzystać na prowadzenie pertraktacji ze stroną kościelną. W przypadku świątyni we Wrzeszczu w obliczu nowej fali strajków w styczniu zaapelowano do bp. Nowickiego o wydanie uspokajającego apelu do wiernych. W odniesieniu do Przymorza, już po śmierci ordynariusza, wpływno na bp. Lecha Kaczmarka, aby ukrócił „polityczną” działalność ks. Henryka Jankowskiego, który angażował się w upamiętnianie ofiar Grudnia '70⁴¹.

Oczekiwania w kurii gdańskiej wynikające z zapowiedzi normalizacji były bardzo duże. Oprócz enuncjacji Gierka i Jaroszewicza rozbudził je przewodniczący Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (PWRN) Tadeusz Bejm podczas rozmowy z bp. Nowickim przeprowadzonej 22 grudnia 1970 r. Oznajmił wówczas, że w połowie stycznia zaprosi stronę kościelną na konferencję roboczą w celu omówienia spraw dotąd nierozwiązanych, w tym dotyczących budownictwa⁴². Gdy nastał styczeń, ks. Bernard Polzin w trakcie dnia skupienia księży dekanatu Pruszcz Gdański poinformował, że rozmowy z władzami wojewódzkimi jeszcze się nie rozpoczęły, a kuria nie dostała na nie zaproszenia⁴³. O spotkanie upomniał się sam ordynariusz podczas kolejnej wizyty w PWRN 24 stycznia 1971 r. Nie dotyczyła ona jednak zapowiedzianych obrad, a wspomnianego już apelowania przez duchowieństwo o spokój – w zamian za co hierarcha otrzymał obietnicę zwrotu kościoła św. Stanisława i akceptację dla wydawania przez kurię rocznika naukowego „Studia Gdańskie”. Koncesje te nie zadowolili biskupa, który liczył na dużo więcej. Spowodowało to bardzo skromne spełnienie prośby drugiej strony, polegające na odmówieniu podczas niedzielnych mszy w gdańskich i sopockich świątyniach ogólnej modlitwy o pokój⁴⁴.

Zapowiedziane spotkanie robocze poświęcone omówieniu konkretnych spraw z zakresu budownictwa sakralnego, podatków i obsady stanowisk rządców parafii odbyło się dopiero 9 lutego 1971 r. O nadziejach na rozwiązanie problemów świadczy

⁴⁰ B. Danowska, *Grudzień 1970 roku...*, s. 294.

⁴¹ Por. P. Abryszeński, *Stanowisko duchownych Pomorza Gdańskiego wobec Grudnia 1970 w świetle dokumentów SB. Próba charakterystyki*, „Dzieje Najnowsze” 2015, nr 1, s. 140–142.

⁴² Archiwum Archidiecezji Gdańskiej [dalej: AAG], Kuria Metropolitalna Gdańska [dalej: KMG], sygn. XVI-C1b, Pro memoria ks. Jana Majdera, 23 grudnia 1970 r., b.p.; Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN], Urząd ds. Wyznań [dalej: UdsW], sygn. 125/104, Notatka służbowa Jana Szewczyka, 22 grudnia 1970 r., k. 241–243.

⁴³ AAG, KMG, sygn. XIII-G4, Sprawozdanie z dnia skupienia duchowieństwa dekanatów I, II, III w gdańskim seminarium duchownym w Oliwie, 7 stycznia 1971 r., b.p.

⁴⁴ AAG, KMG, sygn. XVI-C1b, Pro memoria ks. Jana Majdera, 24 stycznia 1971 r., b.p.; por. APG, Komitet Wojewódzki PZPR w Gdańsku, sygn. 1862, Notatka służbowa Jana Szewczyka, 30 stycznia 1971 r., k. 90–92 (przedruk fragmentów zob. *Grudzień 1970 na Wybrzeżu Gdańskim...*, s. 65–66); por. S. Bogdanowicz, *Edmund Nowicki. Biskup gdański*, Gdańsk 1998, s. 596–599.

choćby fakt, że w kurii przygotowano bardzo obszerny katalog spraw do poruszenia na spotkaniu. W czasie ich omawiania urzędnicy ograniczali się jednak w większości do obietnic, wymijająco wskazywali na konieczność podjęcia dodatkowych ustaleń lub ponownego rozpatrzenia. W niektórych przypadkach, m.in. dotyczących finansów i podatków, zasłaniali się nadal obowiązującymi przepisami, ale sugerowali, że można je załatwić inaczej, pozytywnie dla Kościoła⁴⁵. W dalszym ciągu odwlekano realizację zapewnień i czekano na konkretne wytyczne z Komitetu Centralnego partii i Urzędu ds. Wyznań, jak ma wyglądać nowa polityka wyznaniowa.

Według przekazów SB, bo innych nie znamy, zupełnie inaczej zachowywał się ordynariusz chełmiński bp Kazimierz Józef Kowalski. Pod koniec stycznia 1971 r. pracownicy kurii w Pelplinie zamierzali wręcz go namówić, aby sam wystąpił do przewodniczącego PWRN w sprawie budownictwa sakralnego. Za uzasadnienie takiej potrzeby służył im przykład diecezji gdańskiej i rozwiązanie w taki sposób jej problemów przez bp. Nowickiego⁴⁶. W rzeczywistości jednak sprawy te były drugo- lub nawet trzeciorzędne i dotyczyły pojedynczych księży, co więcej – nie zostały zakończone w pełni⁴⁷. Należy też pamiętać o zupełnie innych relacjach łączących obu ordynariuszy z władzami wojewódzkimi. Biskup gdański niemal od dekady utrzymywał z nimi względnie dobre i wypełnione zewnętrznymi gestami stosunki, co wynikało z jego być może naiwnego przekonania o potrzebie rozmów w nadziei na poprawienie wzajemnych relacji⁴⁸. Kontakty biskupa chełmińskiego z przedstawicielami władz należały do rzadkości. Nie bez znaczenia była też bliskość siedziby kurii i władz lokalnych – Pelplin leżał na prowincji, co powodowało skupienie większej uwagi komunistów na kurii gdańskiej.

Nie znaczy to, że w diecezji chełmińskiej nie dostrzegano szansy na poprawę sytuacji. Podczas konferencji dziekanów 9 lutego 1971 r. bp Kowalski stwierdził: „teraz, być może, wzeszło pomyślniejsze światło dla Kościoła i będzie można uregulować wiele spraw niezłatwionych. Szczególnie rzeczą niezmiernie ważną i potrzebną jest budowa nowych domów Bożych, podział nowych parafii”. Jak zrelacjonował przebieg posiedzenia kanclerz kurii ks. Andrzej Śliwiński, ordynariusz następnie „skierował

⁴⁵ AAG, KMG, sygn. XVI–C3b, Protokół spotkania delegacji Kurii Biskupiej Gdańskiej z przedstawicielami PWRN 9 lutego 1971 r., sporządził ks. Wiesław Lauer, 9 lutego 1971 r., b.p. (wraz z licznymi załącznikami); AIPN Gd, UW Gd, sygn. 299/91, Notatka służbowa Jana Szewczyka, 19 lutego 1971 r., k. 136–139.

⁴⁶ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/234, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Wydziału IV Departamentu IV MSW, 30 stycznia 1971 r., k. 216.

⁴⁷ Między innymi w trakcie rozmowy pomiędzy bp. Nowickim a Bejmem 23 stycznia 1971 r. ten drugi od razu zadzwonił i załatwił sprawę zwrotu rzeczy ks. Józefa Wałęga z Pruszcza Gdańskiego, zarekwirowanych mu przez komornika za niepłacenie kar nakładanych w związku ze spornymi sprawami dotyczącymi punktów katechetycznych i ksiąg inwentarzowych. Przyczyny ukarania księdza jednak nie usunięto. Zachowanie przewodniczącego kilka dni później posłużyło bp. Dąbrowskiemu we wspomnianej rozmowie ze Stanisławem Kanią za przykład braku zadawalających efektów zapowiedzianej normalizacji, P. Raina, *Arcybiskup Dąbrowski...*, s. 49–50.

⁴⁸ Por. D. Gucewicz, *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014, s. 99–114.

apel do zebranych, aby wszyscy wykazali jak najwięcej inicjatywy w tym względzie. Nie może działać tylko kuria biskupia, ale przede wszystkim teren, co więcej, istnieje potrzeba poparcia ze strony ludzi pracy”. Na tej samej konferencji sufragan bp Bernard Czapliński przestrzegał jednak księży przed zbytnim optymizmem, wskazując dwie otrzymane w ostatnim czasie negatywne decyzje władz w sprawie utworzenia nowych parafii⁴⁹.

Na marginesie warto przytoczyć inną wypowiedź bp. Czaplińskiego, z jego rozmowy w PWRN w Bydgoszczy, ze względu bowiem na rozległość diecezji chełmińskiej kuria utrzymywała kontakty także z władzami województwa bydgoskiego⁵⁰. W trakcie spotkania 12 lutego 1971 r. hierarcha otrzymał zgodę na budowę kościoła w Legbądzie w powiecie tucholskim, a ściślej – na dokończenie inwestycji rozpoczętej jeszcze przed wojną. Sufragan z Pelplina skwitował, że „jest [to] wynikiem wieloletnich uporczywych starań kurii i wiernych, a ponadto wpłynęła na to chyba aktualna sytuacja i wypowiedzi premiera Jaroszewicza”, co sugeruje, że nie postrzegał tego gestu jako wyrazu dobrej woli ze strony władz. Po dyskusji o wzniesieniu świątyni w Chojnicach, która odbyła się w obecności delegacji tamtejszych wiernych i proboszcza, biskup stwierdził wprost, że „wszystkie kurie w całym kraju otrzymały zezwolenia na budowę przynajmniej jednego kościoła, a więc chyba i kuria chełmińska zezwolenie takie otrzyma”, przy czym Legbąd to „sprawa stara, a jemu chodzi o coś nowego”⁵¹.

Wspomniane przez bp. Kazimierza Józefa Kowalskiego inicjatywy podejmowano w wielu przypadkach. Podobne działania miały zresztą miejsce w całym kraju. Na początku 1971 r. kierownik gdańskiego Wydziału ds. Wyznań Jan Szewczyk przekazał do Urzędu ds. Wyznań informację, że do władz wojewódzkich księża i wierni wnoszą sprawy, „domagając się ich załatwienia w celu konsolidacji społeczeństwa i wytworzenia spokojnego i korzystnego klimatu dla rzetelnej i pozytywnej pracy dla dobra PRL”⁵². Do końca maja 1971 r. wniesiono aż 65 spraw z zakresu budownictwa sakralnego i kościelnego. W dwunastu przypadkach zaangażowali się w nie wierni za pomocą petycji lub delegacji⁵³.

Przytoczeni we wstępie jezuita z Gdyni liczyli przede wszystkim na modyfikację polityki wyznaniowej w kwestii budownictwa sakralnego. Zarządzali oni parafią

⁴⁹ Archiwum Diecezji Pelplińskiej, Kuria Biskupia Chełmińska (1945–1992), sygn. 256, Sprawozdanie z konferencji księży dziekanów i wicedziekanów 9 lutego 1971 r., 12 lutego 1971 r., b.p.; por. AIPN Gd, UW Gd, sygn. 299/34, Informacja Wydziału IV SB dotycząca aktualnej sytuacji w Kościele rzymskokatolickim na terenie województwa gdańskiego, 12 lutego 1971 r., k. 325–328.

⁵⁰ Diecezja chełmińska leżała wówczas w czterech województwach: bydgoskim, gdańskim, koszalińskim, olsztyńskim.

⁵¹ APG, UW Gd, sygn. 3094, Odpis pisma kierownika WdsW PWRN w Bydgoszczy Alfonsa Markuna do UdsW, 15 lutego 1971 r., k. 45–46.

⁵² AAN, UdsW, sygn. 125/304, Informacja bieżąca z WdsW PWRN w Gdańsku, 12 stycznia 1971 r., k. 190.

⁵³ AAN, UdsW, sygn. 125/46, Informacja WdsW PWRN w Gdańsku dotycząca działalności Kościoła na terenie województwa gdańskiego, 8 czerwca 1971 r., k. 169–173.

św. Maksymiliana, której świątynią była niewielka kaplica, mogąca pomieścić jednorazowo zaledwie dwieście osób. Od lat czynili bezskuteczne starania o nowy kościół. Zapowiedzi nowych przywódców państwa ożywiły zakonników i parafian, którzy jednak – pomimo kolejnych petycji kierowanych w 1971 r. nawet do samego Gierka – nie doczekali się spełnienia ich oczekiwań. Stało się to dopiero w 1983 r.⁵⁴

Nie byli oni jedynymi zakonnikami w Gdyni, którzy mieli nadzieję na realizację przez władze wysuwanych prośb. Na początku 1971 r. w kościele św. Antoniego na ówczesnym Wzgórzu Nowotki (dziś Wzgórze św. Maksymiliana) tamtejszy gwardian franciszkanów konwentualnych i administrator parafii o. Stanisław Frejlich na nabożeństwie wieczornym miał powiedzieć, „że księża są zadowoleni z faktu pojednania Kościoła z rządem, jakie nastąpiło po ostatnich zajściach na Wybrzeżu, gdyż w takiej atmosferze będzie można budować obiekty sakralne. Spodziewamy się wieży kościelnej. Zaapelował równocześnie do wiernych o datki pieniężne na ten cel”⁵⁵. Chodziło o wzniesienie wieży, co zwińczyłoby trwającą od kilkunastu lat budowę dwukondygnacyjnego kościoła. Można dodać, że prace wykończeniowe jego dolnej części trwały do 20 grudnia 1970 r. i odbywały się nawet 17 grudnia, czyli w „czarny czwartek”, gdy w najbliższym sąsiedztwie świątyni miały miejsce regularne walki uliczne. Ostatecznie wydanie zgody na budowę wieży nastąpiło w maju 1972 r. – po dwunastu latach od rozpoczęcia starań⁵⁶. Było ono ściśle związane z postawą wspomnianego przełożonego placówki, który od wielu lat był pozyскиwany do współpracy przez funkcjonariuszy gdyńskiej SB⁵⁷.

W gorszej sytuacji, a przez to mający jeszcze większe nadzieje na poprawę swojego położenia, byli redemptoryści prowadzący duszpasterstwo morskie przy ulicy Portowej w Gdyni. Od końca lat pięćdziesiątych dysponowali oni prowizoryczną kaplicą ulokowaną w baraku, a wniosek o zatwierdzenie projektu nowej świątyni oczekiwał na odpowiedź od... 1958 r.⁵⁸ Kilka dni po „czarnym czwartku” funkcjonariusze SB odnotowali, że „redemptoryści z Gdyni są pewni, że budowa ich kościoła w obecnej sytuacji zostanie załatwiona pozytywnie”. Powoływali się przy tym na zapowiedź Gierka o spełnianiu

⁵⁴ Archiwum Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. 11/2, Decyzja Wydziału Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska UM w Gdyni nr 5/83, 17 stycznia 1983 r., k. 482–483; L. Molendowski, *Zakony i zgromadzenia męskie w Gdyni w latach 1945–1989* [w:] *Wędrówki po dziejach Gdyni*, red. D. Opacka-Plaza, T. Stegner, Gdynia 2015, s. 208.

⁵⁵ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 466/10, Informacja SB w Gdańsku dla MSW o sytuacji w województwie gdańskim, 7 stycznia 1971 r., k. 40.

⁵⁶ L. Molendowski, *Zakony i zgromadzenia męskie w Gdyni...*, s. 205; L. Przybylska, *Franciszkanie w Gdyni 1936–2016*, Pelplin 2016, s. 24 i n.

⁵⁷ Szerzej o uwikłaniu o. Frejlicha w kontakty z SB zob. P. Brzeziński, D. Wicenty, *Pogrzeb w cieniu bezpieki*, „Pastores” 2011, nr 4, s. 159–165; P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda...*, s. 242–248.

⁵⁸ Więcej zob. J. Krok, *Igranie z Lewiatanem. Początki Stella Maris w Gdyni*, Pelplin 2001, s. 18–95; P. Szczudłowski, *Zmagania Redemptorystów o prawo do istnienia i prowadzenia duszpasterstwa parafialnego w Gdyni (1956–1963)*, „Teki Gdańskie” 2006/2007, t. 8/9, s. 85–102; L. Molendowski, *Zakony i zgromadzenia męskie w Gdyni...*, s. 206–208.

dezyderatów wszystkich wierzących i niewierzących⁵⁹. W trakcie jednego ze styczniowych kazań 1971 r. któryś z redemptorystów – wedle innego raportu – mówił do wiernych: „rodziny gdyńskie są przygnębione skutkami wypadków grudniowych. Wyraził przy tym nadzieje, że wierni doczekają się prawdziwej wolności sumienia i wyznania. Do tej pory niestety jest tak, że wielu ludzi, w tym wojskowych, ceni sobie stanowiska ponad wiarę. Kaznodzieja wyraził również nadzieję na spełnienie obietnicy władz budowy nowego kościoła przy ulicy Portowej”. W dokumencie poinformowano, że celebrujący nabożeństwo rektor placówki o. Stanisław Kuczek zainicjował modlitwę za nowych rządzących, którzy w jego przekonaniu zezwolą na budowę nowego kościoła⁶⁰. Pozwolenie wydano jednak dopiero w listopadzie 1971 r. – po kolejnych petycjach i delegacjach parafian i zakonników. Przy okazji moment wręczenia decyzji urzędnicy wykorzystali do próby neutralizacji ewentualnych zamierzeń upamiętnienia zbliżającej się rocznicy Grudnia '70⁶¹.

Wiele inicjatyw powziętych na fali zapowiedzianej normalizacji dotyczyło stale rozbudowującego się Gdańsk i jego nowych dzielnic, np. Suchanina i Osiedla Młodych. Najbardziej znana jest walka o kościół pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Różańca Świętego na Przymorzu, w którą zaangażowali się mieszkający tam stoczniovcy. Wniosek o zezwolenie na budowę tamtejszej świątyni złożono w 1960 r. i pomimo późniejszych licznych interwencji na różnych szczeblach pozostawał bez odpowiedzi⁶². Już po protestach grudniowych, 29 grudnia 1970 r., kolejny raz do urzędu udał się administrator parafii ks. Roman Siudek. Podczas wręczenia przewodniczącemu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku Janowi Nikołajewowi pisemnej prośby o zezwolenie na budowę, kapłan odgrażał się, że w razie kolejnej odmowy „wyprowadzi wiernych” – w domyśle na ulice. Co ciekawe, usłyszał wówczas odpowiedź, że jest szansa na jakieś decyzje w tej kwestii na szczeblu centralnym, ale to będzie „w dużej mierze zależało od postawy księży biskupów do władz”⁶³. Dzień później do przewodniczącego PWRN przybyła z kolei delegacja stoczniovców z Przymorza. Złożyli oni

⁵⁹ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/26, t. 1, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku, 23 grudnia 1970 r., k. 171.

⁶⁰ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 003/14, t. 21, Informacja Wydziału IV SB w Gdańsku dla Kierownictwa SB KW MO, 17 stycznia 1971 r., k. 422–423; AAN, UdsW, sygn. 125/304, Informacja bieżąca z WdsW PWRN w Gdańsku, 18 stycznia 1971 r., k. 180.

⁶¹ P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda...*, s. 272.

⁶² Por. *Ojciec Przymorza. Wspomnienia o księdzu prałacie Janie Majderze (1940–1999)*, red. M. Gawron, Gdańsk 2007; D. Gucewicz, *Petycje wiernych do władz państwowych w sprawach budownictwa sakralnego w Gdańsku 1945–1989* [w:] *Epistolografia w Polsce Ludowej (1945–1989). List i jego pochodne w systemie państwa komunistycznego*, red. A.M. Adamus, B. Noszczak, Warszawa 2020, s. 449–500.

⁶³ APG, UW Gd, sygn. 1791, Pismo ks. Romana Siudka do przewodniczącego PMRN w Gdańsku Jana Nikołajewa, 29 grudnia 1970 r., k. 136 (notatka Jana Szewczyka na piśmie); Archiwum parafii NMP Różańca Świętego w Gdańsku-Przymorzu, Akta budowy kościoła w Oliwie, Sprawozdanie z bytności ks. Romana Siudka w towarzystwie ks. Mikołaja Sampa u przewodniczącego PMRN w Gdańsku Jana Nikołajewa, 29 grudnia 1970 r., b.p.

petycję, pisząc w niej, że „ostatnie przemówienie I sekretarza Komitetu Centralnego PZPR pana Edwarda Gierka i premiera pana Piotra Jaroszewicza daje nam gwarancję zaspokojenia żywotnych spraw również i Polaków katolików”⁶⁴. W późniejszych tygodniach nie ustawiali w zabiegach, a sprawę poruszyli nawet na spotkaniu z Gierkiem 25 stycznia 1971 r. Do działania dopingował ich proboszcz, który w coniedzielnich ogłoszeniach duszpasterskich informował parafian o podejmowanych staraniach. Ostatecznie zgodę na budowę kościoła na Przymorzu, który ze względu na kształt nazywany jest Okrągłakiem, wydano w lipcu 1971 r.⁶⁵

Z ambony w sprawie budowy nowego kościoła dla parafii Świętej Rodziny w Gdańsku-Stogach apelował również jej administrator ks. Tadeusz Cabała. Pod koniec stycznia 1971 r. mówił on, „że cieszy go to, że stoczniovcy, którzy za swą ciężką pracę przelali krew, na pierwszym miejscu swoich postulatów umieścili żądanie budowy kościoła na Przymorzu”. Następnie, jak raportowali funkcjonariusze SB, nawiązał do równie aktualnej kwestii wniesienia nowej świątyni na Stogach: „Są już plany i środki pieniężne, brak tylko zgody władzy, o którą właśnie wierni winni się upomnieć”⁶⁶. W tym jednak przypadku – pomimo licznych zabiegów i kierowania w ciągu paru następnych lat petycji do instancji każdego szczebla, podpisanych nawet przez 7000 osób – decydenci pozostali nieugięci. Pozwolenie wydano dopiero dekadę później, ale tylko na rozbudowę istniejącej świątyni⁶⁷.

Zakończenie

Niespełna rok od zapowiedzianej przez władze normalizacji stosunków między państwem a Kościołem wśród księży nadal utrzymywał się związany z tym wysoki poziom optymizmu. W październiku 1971 r. funkcjonariusze gdyńskiej SB stwierdzili: „Kler dołowy w większości odnosi się z dużym zaufaniem do wprowadzanych w życie decyzji władz partyjnych i państwowych”. Wyrazem nadziei na dalszą poprawę relacji były w ich ocenie modlitwy za przywódców państwa, które wygłoszono m.in. w świątyniach redemptorystów i w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni⁶⁸. Podsumowując pierwsze dwanaście miesięcy rządów Edwarda Gierka w Polsce, o. Przemysław Knap,

⁶⁴ APG, UW Gd, sygn. 1791, Petycja mieszkańców Przymorza do przewodniczącego PWRN w Gdańsku Tadeusza Bejma, 30 grudnia 1970 r., k. 137. Do dokumentu dołączono listy z 463 podpisami.

⁶⁵ Szerzej zob. P. Abryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda...*, s. 264–269.

⁶⁶ AIPN W-wa, MSW, sygn. 0639/234, Meldunek Wydziału IV SB w Gdańsku dla Departamentu IV MSW, 31 stycznia 1971 r., k. 225–226.

⁶⁷ D. Ostapowicz, *Mała ojczyzna Stogi. Historia i współczesność. W 50-lecie parafii Św. Rodziny w Gdańsku-Stogach 1948–1998*, Gdańsk 1998, s. 42, 49–52; D. Gucewicz, *Petycje wiernych do władz...*, *passim*.

⁶⁸ AIPN Gd, WUSW Gd, sygn. 0046/350, t. 19, Informacja RSB w Gdyni dla SB w Gdańsku, 14 października 1971 r., k. 196.

gwardian kapucynów z kościoła św. Jakuba w Gdańsku, napisał: „Był to rok ważny w Kościele i w Polsce, i w życiu Narodu [...] W życiu Narodu był to rok wytężonej pracy po wydarzeniach grudniowych z ubiegłego roku, rok poprawy bytu dla najmniej zarabiających, widocznej poprawy stylu działania władzy państwowej. Należy go ocenić z pozycji pozytywnej, jako rok dobry i niosący ufne zapowiedzi”⁶⁹.

Zapoczątkowane w styczniu 1971 r. spotkania obu stron na szczęblu centralnym były trudne, ale przebiegały raczej w życzliwej atmosferze i pozwoliły uporządkować niektóre ważne sprawy. O powodzeniu zdecydowała poprawiająca się sytuacja społeczno-polityczna w kraju i wzrost jakości życia dzięki nieznanemu po 1945 r. poziomowi konsumpcji. Przyczynił się on też do ogólnego wzrostu zadowolenia społecznego. Nie zdawano sobie sprawy, że dobrobyt jest tymczasowy, a umożliwiając zaciągane kredyty, czego efekty zaczęły się uwidaczniać już w połowie dekady⁷⁰.

Po żmudnych rozmowach prymas Wyszyński wydawał się częściowo usatysfakcjonowany, choć zaznaczył, że skutki są dalekie od oczekiwanych⁷¹. Nie zdołano np. uzyskać akceptacji wzniesienia większej, niż oczekiwano, liczby świątyń oraz budowy bądź remontów innych nieruchomości kościelnych. Rządzący starali się, by decyzje w tym zakresie bilansowały się w ogólnym rozrachunku politycznym. Nie zrezygnowali z represji i dyskryminacji wymierzonych w osoby wierzące. Stosowano jednak inne, łagodniejsze metody aniżeli w poprzednich latach⁷². Nie zapomnieli również o konieczności mobilizacji w obliczu aktywności hierarchów i przeciwdziałania nadmiernemu wzmocnieniu pozycji Kościoła⁷³.

Pomimo tego Kościół był potrzebny komunistom, by mogli stabilizować własną pozycję, uwiarygodnić i legitymizować swoją władzę. Jego pozycja – przede wszystkim prymasa – z każdym rokiem stawała się mocniejsza, dzięki czemu mógł on wywierać coraz większy wpływ na rządzących. Było to możliwe dzięki realizmowi politycznemu i rozważdze kardynała, objawiających się szczególnie w sytuacjach politycznych przesilen w kraju⁷⁴.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Urząd do spraw Wyznań: 125/104, 125/304, 125/46.

⁶⁹ Archiwum Domu Zakonnego Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Gdańsku, Kronika klasztoru (1971–1978), k. 79v.

⁷⁰ Zob. M. Zaremba, *Bigosowy socjalizm dekady Gierka*, „Więź” 2003, nr 5, s. 106–119.

⁷¹ R. Łatka, „Normalizacja” relacji państwo–Kościół..., s. 538.

⁷² K. Pawlicka, *Polityka władz wobec Kościoła...*, s. 158–160; R. Łatka, *Prymas Stefan Wyszyński wobec pozornej normalizacji...*, s. 354–365.

⁷³ Uchwała Wydziału Administracyjnego KC PZPR o powołaniu Zespołu ds. Polityki Wyznaniowej z 24 kwietnia 1971 r., *Tajne dokumenty Państwo–Kościół 1960–1980*, Londyn 1996, s. 350–351.

⁷⁴ Więcej na ten temat zob. L. Mażewski, *Prymas Stefan kardynał Wyszyński wobec Polski po 1944/1945 r. Elementy analizy ustrojznawczej i geopolitycznej*, Warszawa 2020.

Archiwum Archidiecezji Gdańskiej:
Kuria Metropolitalna Gdańska: XIII-G4, XVI-C1b, XVI-C3b.
Archiwum Archidiecezji Warszawskiej:
S. Wyszyński, Pro memoria 1971.
Archiwum Diecezji Pelplińskiej:
Kuria Biskupia Chełmińska (1945–1992): 256.
Archiwum Domu Zakonnego Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Gdańsku:
Kronika klasztoru (1971–1978).
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku:
Urząd Wojewódzki w Gdańsku: 299/34, 299/91.
Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Gdańsku: 466/1, 466/10, 466/11, 466/12; 003/14, t. 18, 21, 22; 0046/26, t. 1, 0046/225, t. 3, 0046/350, t. 19.
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie:
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych: 1585/4661, 0639/234, 0639/237, 0713/20, 01041/56, 01041/103, 01041/104.
Archiwum Kolegium Księży Jezuitów i parafii św. Stanisław Kostki w Gdyni:
Kronika domu zakonnego (1945–1979).
Archiwum parafii NMP Różańca Świętego w Gdańsku-Przymorzu:
Akta budowy kościoła w Oliwie.
Archiwum Państwowe w Gdańsku:
Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Gdańsku: 1862.
Urząd Wojewódzki w Gdańsku: 1791, 1809, 3094.
Archiwum Urzędu Miasta w Gdyni:
Sprawy wewnętrzne i wyznaniowe: 11/2.

Źródła publikowane

Główne kierunki prac rządu. Przemówienie Prezesa Rady Ministrów P. Jaroszewicza, „Trybuna Ludu” 24 grudnia 1970 r., s. 2.
Grudzień 1970 na Wybrzeżu Gdańskim w świetle akt Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, wybór, wstęp i oprac. Lidia Potykanowicz-Suda, Archiwum Państwowe, Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego, Gdańsk 2011.
Komunikaty Konferencji Episkopatu Polski 1945–2000, wstęp i oprac. Jan Żaryn, Pallottinum, Poznań 2006.
Krok Józef, *Igranie z Lewiatanem. Początki Stella Maris w Gdyni*, Bernardinum, Pelplin 2001.
Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945–1974, Éditions du Dialogue, Paryż 1975.
Ojciec Przymorza. Wspomnienia o księdzu prałacie Janie Majderze (1940–1999), red. Mirosław Gawron, Gdańsk 2007.
Raina Peter, *Arcybiskup Dąbrowski w służbie Kościoła i narodu. Rozmowy z władzami PRL*, t. 1: 1970–1981, Książka Polska, Warszawa 1995.
Raina Peter, *Kardynał Wyszyński*, t. 10: *Czasy prymasowskie 1971*, von borowiecky, Warszawa 2003.
Tajne dokumenty Państwo–Kościół 1960–1980, Aneks, Londyn 1996.

Opracowania

Abryszeński Piotr, *Normalizacja stosunków z Kościołem katolickim jako próba odbudowy społecznego zaufania przez władze komunistyczne w pierwszych miesiącach po Grudniu '70* [w:] *Poczucie bezpieczeństwa Polaków w dekadzie gierkowskiej. Bezsilność i zmęczenie. Antropologia codzienności w latach 70.*, red. Joanna Farysej, Henryk Lisiak, Karol Siemaszko, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2014, s. 101–112.
Abryszeński Piotr, *Stanowisko duchownych Pomorza Gdańskiego wobec Grudnia 1970 w świetle dokumentów SB. Próba charakterystyki*, „Dzieje Najnowsze”, 2015, nr 1, s. 137–153.

- Abryszeński Piotr, Gucewicz Daniel, *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Gdańsk–Warszawa 2020.
- Bogdanowicz Stanisław, *Edmund Nowicki. Biskup gdański*, Stella Maris, Gdańsk 1998.
- Brzeziński Piotr, Wicenty Daniel, *Pogrzeb w cieniu bezpieki*, „Pastores” 2011, nr 4, s. 159–165.
- Danowska Bogumiła, *Grudzień 1970 roku na Wybrzeżu Gdańskim. Przyczyny – przebieg – reperkusje*, Bernardinum, Pelplin 2000.
- Dudek Antoni, *Problem normalizacji stosunków między PRL a Stolicą Apostolską w latach 1971–1977*, „Mazowieckie Studia Humanistyczne” 1999, nr 2, s. 63–75.
- Dudek Antoni, Gryz Ryszard, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006.
- Eisler Jerzy, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2012.
- Eisler Jerzy, „Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2008.
- Friszke Andrzej, *PRL wobec Kościoła. Akta Urzędu do Spraw Wyznań 1970–1978* (Biblioteka „Więzi”), Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2010.
- Gryz Ryszard, „Na masowe budownictwo sakralne nie pójdziemy”. *Ekipa Gierka wobec budowy katolickich świątyń (1970–1980)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 1, s. 123–153.
- Gryz Ryszard, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2007.
- Gucewicz Daniel, *Petycje wiernych do władz państwowych w sprawach budownictwa sakralnego w Gdańsku 1945–1989* [w:] *Epistolografia w Polsce Ludowej (1945–1989). List i jego pochodne w systemie państwa komunistycznego*, red. Anna Maria Adamus, Bartłomiej Noszczak, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Warszawie, Warszawa 2020, s. 449–500.
- Gucewicz Daniel, *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Gdańsku, Gdańsk 2014.
- Kula Henryk Mieczysław, *Grudzień 1970. „Oficjalny” i rzeczywisty*, L&L, Gdańsk 2006.
- Łatka Rafał, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2019.
- Łatka Rafał, *Episkopat wobec złudnej normalizacji relacji państwo–Kościół w latach 1971–1978* [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. Michał Siedziako, Zbigniew Stanuch, Grzegorz Wejman, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział Szczecin, Szczecin 2018, s. 57–85.
- Łatka Rafał, „Normalizacja” relacji państwo – Kościół w latach siedemdziesiątych XX wieku z perspektywy prymasa Stefana Wyszyńskiego – nieznanymi dokumentami z Sekretariatu Prymasa Polski, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2018, nr 2, s. 530–545.
- Łatka Rafał, *Prymas Stefan Wyszyński wobec pozornej normalizacji relacji państwo–Kościół pierwszych lat rządów Edwarda Gierka (1971–1974)*, „Politeja” 2019, nr 3, s. 349–371.
- Mażewski Lech, *Prymas Stefan kardynał Wyszyński wobec Polski po 1944/1945 r. Elementy analizy ustrojowej i geopolitycznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA–JR, Warszawa 2020.
- Molendowski Leszek, *Zakony i zgromadzenia męskie w Gdyni w latach 1945–1989* [w:] *Wędrowki po dziejach Gdyni*, red. Dagmara Opacka-Plaza, Tadeusz Stegner, Muzeum Miasta Gdyni, Gdynia 2015, s. 184–209.
- Ostapowicz Dariusz, *Mała ojczyzna Stogi. Historia i współczesność. W 50-lecie parafii Św. Rodziny w Gdańsku-Stogach 1948–1998*, Społeczny Komitet Parafialny przy kościele rzym.-kat. pw. Świętej Rodziny w Gdańsku-Stogach, Gdańsk 1998.
- Pawlicka Katarzyna, *Polityka władz wobec Kościoła katolickiego (grudzień 1970 – październik 1978)*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2004.

- Paziewski Michał, *Grudzień 1970 w Szczecinie*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Szczecinie, Szczecin 2013.
- Przybylska Lucyna, *Franciszkanie w Gdyni 1936–2016*, Bernardinum, Pelplin 2016.
- Skibiński Paweł, *Prymas Stefan Wyszyński a wydarzenia grudnia 1970 roku* [w:] *Stefan Wyszyński wobec oporu społecznego i opozycji 1945–1981*, red. Ewa K. Czackowska, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2018, s. 157–175.
- Szczudłowski Piotr, *Zmagania Redemptorystów o prawo do istnienia i prowadzenia duszpasterstwa parafialnego w Gdyni (1956–1963)*, „Teki Gdańskie” 2006/2007, t. 8/9, s. 85–102.
- To nie na darmo... Grudzień '70 w Gdańsku i Gdyni*, red. Małgorzata Sokołowska, Bernardinum, Pelplin 2006.
- Trąba Mariusz, „*Kościół nie da się zagrozić łańcuchami...*”, *Uroczystości milenijne w Sosnowcu (20–21 maja 1967)*, Parafia Katedralna Wniebowzięcia NMP, Drukarnia Archidiecezjalna, Sosnowiec, Katowice 2007.
- Zaremba Marcin, *Bigosowy socjalizm dekady Gierka*, „Więź” 2003, nr 5, s. 106–119.
- Zaremba Marcin, *Spółczesność polskie lat sześćdziesiątych – między „małą stabilizacją” a „małą destabilizacją”* [w:] *Oblicza Marca 1968*, red. Konrad Rokicki, Sławomir Stępień, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2004, s. 24–51.

Streszczenie

Zmiany personalne na najwyższych stanowiskach państwowych wywołane brutalnym stłumieniem protestów w Grudniu '70 spotkały się z pozytywną reakcją większości społeczeństwa, również duchownych Kościoła katolickiego. Jednak władze zdawały sobie sprawę, że nie wystarczy to do szybkiego uspokojenia nastrojów. Jednym z narzędzi służących legitymizacji nowej ekipy rządzącej stała się deklaracja gotowości do dialogu i normalizacji stosunków z Kościołem. Była ona sygnałem skierowanym zarówno do duchowieństwa, jak i do wiernych. Proces rozpoczęła wymiana korespondencji prymasa Stefana Wyszyńskiego z premierem Piotrem Jaroszewiczem, co otworzyło drogę do spotkań przedstawicieli Episkopatu Polski z przedstawicielami władz PRL. Rozmowy te przeniosły się również na poziom lokalny. Deklaracje współpracy oraz towarzyszące im kurtuazyjne gesty zasadniczo spotykały się z zadowoleniem księży. Liczyli oni, że dzięki temu uda się pozytywnie zakończyć wiele nierozwiązanych dotychczas spraw i postulatów zgłaszanych władzom. Efektem rozmów było uregulowanie kwestii własności na Ziemiach Zachodnich i Północnych, uchylene urzędowego obowiązku prowadzenia ksiąg inwentarzowych przez duchowieństwo czy realizacja części kościelnych postulatów dotyczących budownictwa sakralnego. Symbolem złagodzenia polityki władz była zgoda na budowę kościoła na gdańskim Przymorzu – dynamicznie rozwijającej się dzielnicy, której mieszkańcy od lat zabiegali o swoją świątynię. Znamienny był również zwrot kościoła św. Stanisława w Gdańsku-Wrzeszczu na cele sakralne, o co bezskutecznie starano się od zakończenia wojny. Komuniści nie byli chętni do zbyt dużych ustępstw i stopniowo odzyskiwali kontrolę nad procesem normalizacji. Jednak nawet sam prymas Wyszyński dostrzegał pozytywne strony tego procesu.

Artykuł przedstawia pierwsze reakcje duchowieństwa w Trójmieście na normalizację stosunków między państwem a Kościołem rzymskokatolickim po rewolcie grudniowej 1970 r. Jest rozwinięciem i uzupełnieniem tez zawartych w książce *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70* (Gdańsk–Warszawa 2020).

Słowa kluczowe: Grudzień '70, Kościół rzymskokatolicki, budownictwo sakralne, normalizacja, episkopat polski, relacje państwo–Kościół

Reactions of the clergy in Tricity to the announcement of normalization of the State
and the Roman Catholic Church relations after December '70 Protests

Summary

Personal changes in the highest state offices caused by the brutal suppression of the protests in December '70 met with a positive reaction from the Polish people, including clergy of the Catholic Church. However, the authorities realized that it would not be enough to quickly calm the mood. One of the instruments used to legitimize the new authorities was declaration of readiness for dialogue and normalization of relations with the Church. It was a signal addressed to both the clergy and the faithful. The process began with an exchange of correspondence between Primate Stefan Wyszyński and Prime Minister Piotr Jaroszewicz, which opened the way for meetings of representatives of the Polish Episcopate and the authorities of the People's Republic of Poland. These discussions also moved to the local level.

Declarations of cooperation and the accompanying polite gestures were generally welcomed by priests. They hoped that thanks to this, it would be possible to positively end many unresolved cases and demands submitted to the authorities. The talks resulted in the regulation of the ownership of the so-called Recovered Territories, the repeal of the official obligation to keep inventory books by the clergy or the implementation of some of the Church's demands regarding sacral buildings. A symbol of mitigate the government's policy was permission to build a church in Gdańsk-Przymorze – a dynamically developing district, whose inhabitants had been striving for their temple for years; also the return of the Church of St. Stanisław in Gdańsk-Wrzeszcz for sacred purposes, which had been unsuccessfully tried since the end of world war II. The communists were reluctant to make too much concession and gradually regained control of the normalization. However, even Primate Wyszyński himself noticed the positive aspects of this process.

The article describes the firsts reaction of the clergy in Tricity to the normalization of relations between the state and the Roman Catholic Church after the 1970 December Protests. It is an extension and supplementation of the theses contained in the book *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec Grudnia '70* [*The December Carol. The Catholic Church in the Tricity towards December '70*] (Gdańsk–Warsaw 2020).

Keywords: December 1970 Protests, Roman Catholic Church, sacral buildings, normalization, Polish Episcopate, state – Church relations